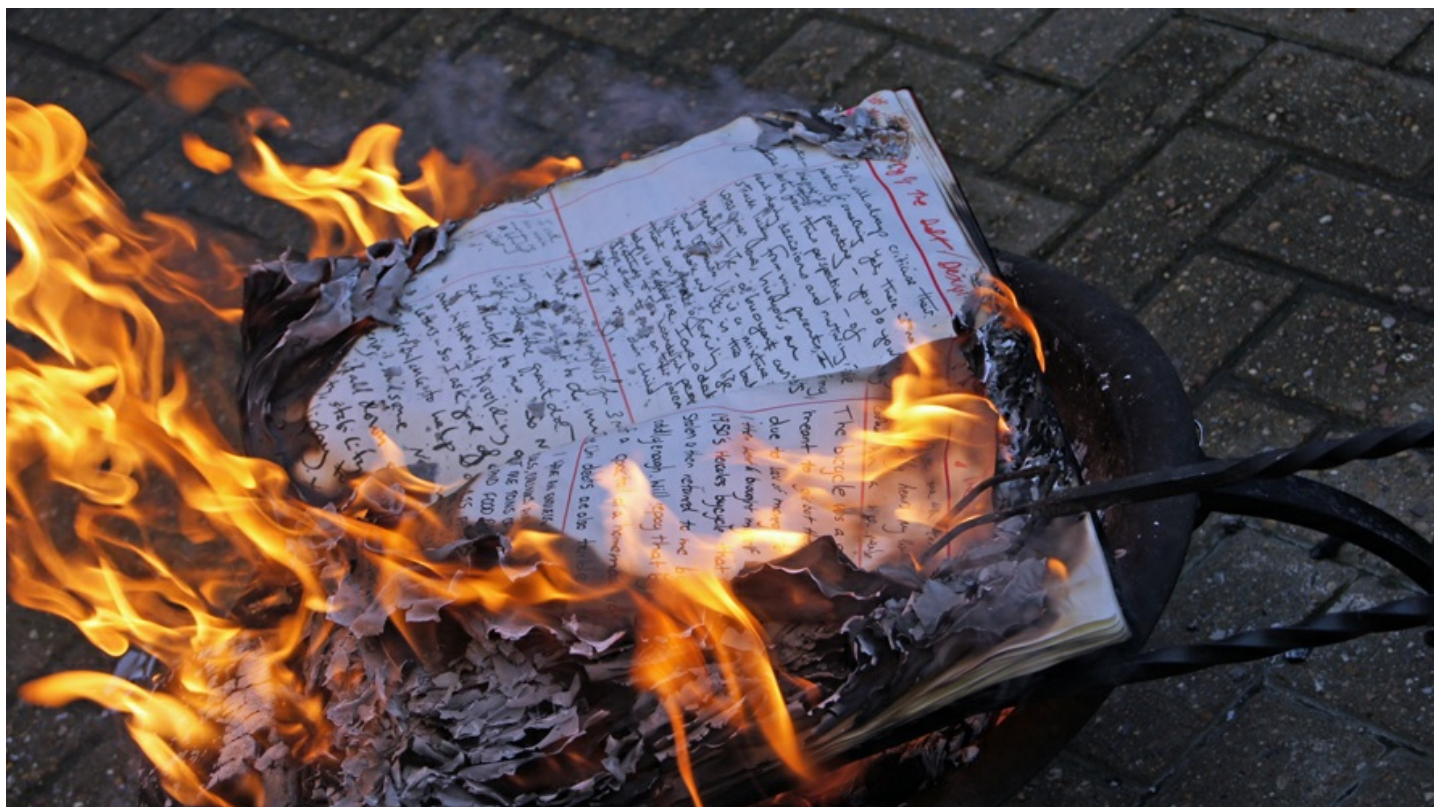

Gældsfrihed

Mikkel Thorup

/

20. september 2015

Burning The Books, Brighton. Book of Debts V Recital/burning, Brighton, 2014. Rettigheder: Daniel Yanez Gonzalez, Courtesy Fabrica.

FOKUS: VI ER ALLE FORGÆLDEDE Gæld er ikke kun den økonomiske gæld mellem banken og den kommende husejer. Gæld findes i stort set alle andre sociale forhold: gæld til vores forældre, vores venner, gælden til samfundet og den evige gæld til Gud. Alle med hver deres sæt af normer. Noget gæld skal betales tilbage lige meget hvad, mens andre gældsforhold slet ikke kan eller bør betales tilbage. Spørgsmålet er så: Hvorfor skal noget gæld betales tilbage mens andet ikke kan eller skal?

Til alle tider har der været gæld. Men til alle tider har der også været ydet modstand imod gældens bindende karakter. Lektor i idéhistorie Mikkel Thorup har lavet en række nedslag i gældsfrihedens idéhistorie – fra oprør mod gældsslaveri og afbrændinger af gældsbeviser til eftergivelse af gæld i religiøse nådeår.

For små 400 år siden sad den kinesiske redaktør og kritiker Jin Shengtan, der levede fra 1610-1661, sammen med en ven i et tempel i ti dage, mens regnen væltede ned udenfor. Han brugte tiden til at nedfælde 33 lykkelige øjeblikke. Et af disse øjeblikke var:

Jeg har ikke noget at lave efter et måltid og forsøger at ordne indholdet af nogle gamle kasser. Jeg ser, der er dusinvis eller hundredevis af gældsbeviser fra folk, der skylder min familie penge. Nogle af dem er døde og nogle

af dem er stadig i live, men der er i begge tilfælde intet håb om, at de kan betale pengene tilbage. Bag folks ryg samler jeg gældsbeviserne i en bunke og laver et bål ud af dem, og jeg ser op på himlen og ser den sidste røg forsvinde. Ah, er dette ikke lykke?

At brænde gældsbeviser er den oprindelige frihedshandling (se kunstprojektet [Burning Books](#)). Gældsbeviset er nemlig urformen for afhængighedstegn og at brænde eller på anden vis destruere gældsbeviset er, at symbolsk genindtræde i rækken af de frie. Det er at undslippe fortidens greb på nutiden. Derfor ser vi historisk mange oprør og revolter, der afbrænder gældsbeviser. De visker tavlen ren – tavlen, der selvfølgelig er der, hvor gæld og tilgodehavender er opskrevet – og starter på en gældsfrisk.

Denne lille artikel foretager en række nedslag i gældsfrigørelsens idéhistorie for at reflektere over det forhold, at gæld hænger sammen med både frihed og ufrihed, mens gældsfrigørelse hænger sammen med både ensomhed og forbundethed.

I

I de første år af den nye republik USA i 1790'erne, hvor man diskuterede styreform, sagde John Adams, at problemet med flertalsvalg var, "at de otte eller ni millioner, der ikke har ejendom" ville være voldsomt fristet til "at krænke rettighederne for den ene eller to millioner, der har". Krænkelserne af de ejendomsløse i et ulige system faldt ham ikke ind som hverken krænkelse eller problem. Det var gentagelsen af årtusinders beskrivelse af demokratiet, der siden Platon har beskrevet det som de fattiges angreb på de rige, et styre af de forkerte, udannede og uegnede. Resultatet af demokrati ville ifølge Adams være:

Gæld ville blive ophævet først; tunge skatter vil blive lagt på de rige og slet ikke på alle andre; og en fuldstændig lige fordeling af alt vil blive krævet og stemt igennem. Hvad ville resultatet af dette være? De dovne, de forkastelige, de ubeherskede ville haste ud i den mest ekstravagante skørlevned, sælge og bruge deres andel, og så forlange en ny fordeling af dem, der har købt andelen fra dem. Det øjeblik, hvor idéen accepteres, at ejendom ikke er lige så hellig som Guds love, og at der ikke er nogen lovgivningsmagt og offentligt retssystem til at beskytte det, vil anarki og tyranni begynde.

Disse fantasier har holdt sig intakte fra dengang og til i dag. Det er den strukturerende og legitimerende baggrundshistorie for nedskæringspolitikken. Den formuleres åbent af neoliberale og konservative kræfter, og den skjuler sig bag socialdemokratismens 'det skal kunne betale sig at arbejde'-mantra. Gæld skal betales tilbage, for enhver antydning af andet er første skridt til det ellers uundgåelige, et anarki af de dovne og nydelsessyge, der bliver et tyranni over de rige og produktive.

Der er dog én rigtig observation hos Adams og alle de andre, der skrev og skriver som ham. Gældsmodstand og fordelingskamp hænger sammen som frihedsbetingelsen for alle andre end de få og mægtige. Måske er demokrati og gældsfrigørelse endda konstitutivt forbundne, hvilket kan forklare magthaveres parallelle kritik af gældseftergivelse og demokrati fra antikken og til i dag. Det kan forklare, hvorfor så mange opstande kulminerer i faktiske eller symbolske afbrændinger af gældsbeviser.

II

Mange hundrede år før, i år 593 fvt. blev Solon valgt til øverste leder i den græske bystat Athen. I sit mindre kendte værk, *Athens forfatning* fra cirka 328 fvt., skriver Aristoteles, at det inden Solons regeringsperiode var sådan, at "de fattige og også deres kvinder og børn egentlig var de riges slaver", da "al låntagning skete med skyldnerens person som pant", dvs. gældsslaveri. Dertil kom, at al jord var ejet af meget få, hvorfor "de mange følte sig slavebundet af de få", hvilket førte til, at "folket rejste sig imod adelen." Den græske historiker Plutarch skriver i sin levnedsskildring om Solon fra slutningen af det første århundrede, at de fattige "laante Penge af dem [de rige] med Pant i deres Person og kunde gøres til Slaver af Kreditorerne, saaledes at de enten maatte trælle i Landet selv eller blev solgt ud af landet. Mange blev ogsaa nødt til at sælge deres egne Sønner, hvad ingen Lov forbød, og flygte fra Byen paa Grund af Laangivernes Haardhed." De fattige gjorde derfor oprør imod de rige. Den

socialle borgerkrig i Athen endte ved, at de valgte Solon som mægler og øverste leder. En af Solons vigtigste handlinger var, som Aristoteles benævner det, at "gøre folket frit både i øjeblikket og i fremtiden ved at forbyde lån med sikkerhed i personen, og han indstiftede love og vedtog eftergivelse af gæld, både privat og offentlig; tiltag der er kendt som 'At kaste byrden af sig'."

Det er uklart, i hvilket omfang Aristoteles' beretning er historisk sand. Sikkert er det dog, at disse tiltag, ophævelse af gældsslaveri og slettelse af gæld, ikke ophævede den sociale borgerkrig mellem folket og adelen, mellem skyldnere og kreditorer. Desuden var de gældseftergivne kun athenske borgere. Ophævelsen af gældsslaveriet var ikke en ophævelse af slaveri men kun en genopretning af de athenske borgeres rettigheder og frihed. Solons love blev da også ophævet og gældsslaveriet genindført, men det væsentligste her er to ting: for det første begrebet 'at kaste byrden af sig', der fornemt tydeliggør gældsfrigørelsens natur, og for det andet forholdet mellem det at viske (gælds)tavlen ren og konstituere en ny orden, mellem en ophævelse af fortidens tyngde for at skabe noget for fremtiden.

Platon refererede indirekte til Solon i *Staten*, hvor han betegnede den lovgiver, der "sletter gæld og sætter skyldnere i frihed" som den "fuldendte tyrant". Ligesom der er en lang historie af gældsophævelser, af skyldner-revolter, så er der også en mindst lige så lang række af kreditor-modrevolter: Alexander den Stores fader, Filip den anden af Makedonien, der var konge 359-336 fvt., organiserede de græske bystater i en liga og brugte ligaen til at undertrykke oprør bl.a. ved at udråbe gældseftergivelse og jordomfordeling som oprørshandlinger. Indbyggerne i byen Itanos på Kreta skulle sværge: "Jeg vil ikke skabe en omfordeling af land eller huse eller byggegrunde, ej heller en eftergivelse af gæld." Kreditorer har fra den græske antik og til i dag en ubrudt rædsel for gældseftergivelsen, ganske som frihedens håb næsten uvægerligt hænger sammen med en eller anden gældsopgivelse.

III

Et af de væsentligste symboler på USA's uafhængighed fra sine britiske koloniherrer er den såkaldte 'frihedsklokket' i Philadelphia. På klokken står: "Udråb frigivelse i landet for alle dets indbyggere". Sætningen er fra Tredje Mosebog 25:10, der handler om at frisætte gældsslaver: "I skal hver især vende tilbage til jeres ejendom, I skal hver især vende tilbage til jeres familie". Frihed som gældsfrihed og gældseftergivelse som den store frigivende handling.

I Hammurabis lovtækt fra 1780 fvt., hvor det handler om lån af korn frem for penge, står i §48: "Hvis en skylder gæld for et lån, og en storm slår kornet omkuld, eller høsten slår fejl, eller kornet ikke vokser på grund af mangel på vand, i det år behøver han ikke give sin kreditor noget korn. Han vasker sin gældstavle i vand og betaler ingen renter for det år." Hertil kom en tradition for, at babylonske og andre herskere eftergav gæld og frigav gældsslaver, når de indtog tronen. Det var ofte en gæld skyldt til dem selv, og motivet var formodentlig at frisætte bønder til at kunne arbejde – og dermed betale skatter og afgifter til paladset – og måske også for at kunne bruge de 'frie' undersåtter som soldater.

Den græske historiker Diodorus Siculus, der levede fra 90-30 fvt., beskrev, hvordan den egyptiske farao Bakenranef i 720 fvt. ophævede gældsslaveri og eftergav udokumenteret gæld således "at borgernes kroppe skal tilhøre staten [...] For han følte, at det ville være absurd for en soldat, måske i det øjeblik han tager afsted for at kæmpe for sit fædreland, at blive halet i fængsel af sine kreditorer for et ubetalt lån, og at private borgeres grådighed på den måde skulle udsætte alle for fare." Gældseftergivelse var ikke et friheds- men et styringsmiddel, der midlertidigt 'nulsatte' de uligheder og ufriheder, som et gældssystem skaber (der herved blev bevaret, hvorfor der var et behov for periodevise eftergivelser).

Gældseftergivelse har dog ikke kun en episodisk praksishistorie. Den har også en intellektuel tradition opsummeret i det judeo-kristne begreb 'Jubilee' (jubelår, frigivelsesår eller nådeår), der ikke er radikal eller utopisk drømmeri men fortsættelsen af en årtusindlang tradition. Som den tjekkiske økonom Tomas Sedlacek påpeger i sin *Economics of Good and Evil*, så er socioøkonomiske forhold såsom penge, gæld, renter og rigdom det andetmest nævnte emne i både det Gamle og det Nye Testamente (efter afgudsdyrkelse). I det Nye Testamente nævnes økonomiske forhold i gennemsnitlig i hvert sekstende vers. Et af de nævnte forhold er gældseftergivelse.

Da Jesus vender tilbage til Nazareth, går han til synagogen, hvor han læser højt af Esajas 61, hvor profeten meddeler:

Herrens ånd er over mig,

fordi han har salvet mig.

Han har sendt mig

for at bringe godt budskab til fattige,

for at udråbe frigivelse for fanger

og syn til blinde,

for at sætte undertrykte i frihed,

for at udråbe et nådeår fra Herren.

I Femte Mosebog (15:1-18) snakkes om gældseftergivelse hvert syvende år (fremmedes gæld behøver man ikke eftergive). Andre steder er der en mere omfattende frigivelse, hvert halvtredsindtyve år, hvor al gæld slettes, alle gældsslaver sættes fri og al land gives tilbage til dets oprindelige ejere. Detaljerne er ikke vigtige her. Jubelåret er ikke kommunisme eller radikalisme men en stabilitetsmekanisme i et gældssamfund. Gæld skaber afhængighed, om det så er slaveri, tvangsarbejde, eller andet og skaber en uholdbar ulighed mellem kreditorklassen og resten. Jubelåret er altså tænkt som det, vi måske i dag ville kalde for en kontrarevolutionær institution: slette alt for at alt kan forblive intakt.

Den grundlæggende systembevarende jubilee-tradition har dog siden bibelsk tid tjent mindre som en kirkelig eller statslig institution end som en modstands- og kritiktradition. Jubilee har tjent som en reference for en brudt social aftale om forholdet mellem 'venner' og som et løfte om frihed. Som socialhistorikeren Peter Linebaugh har afdækket, så findes der en række forskellige jubilee-praksisser: et *aristokratisk* jubilee (monarker har et jubilee for dem selv, hvis de regerer i 50 år), hvortil vi nok også skal referere den før-bibelske og bibelske jubilee, et *borgerligt* jubilee (hvor vi formodentlig kan placere konkurslovgivning og bankpakker) og et *proletarisk* jubilee, der ifølge Linebaugh bogstaveliggør det radikale frihedsbudskab, der er i den bibelske jubilee-tradition, men som forrådes af dens praksis. Og vi bør tilføje et *afro-amerikansk* jubilee, der refererer til det amerikanske slaveris ophør. Ved at tage jubilee bogstaveligt som et løfte om frihed igangsættes en radikal kritik, en utopisk drivkraft skrevet ind i et af det herskende systems egne legitimerende (men tænkt rent symbolsk) fortællinger.

IV

I de seneste årtier er jubilee-traditionen blevet taget op igen, fx i Jubilee 2000-initiativet oprettet i 1996 for afvikling af den tredje verdens udlandsgæld ved årtusindskiftet (i foråret 2001 diffunderede initiativet ud i en række, ofte nationale, grupperinger fx Jubilee USA og Englands Jubilee Debt Campaign). Initiativet var en politisering af den gældseftergivelsesproces, der allerede var i gang, og som klart identificerede gælden som et problem for udvikling, men som ikke forholdte sig til gældens også eksterne årsager hos vestlige banker og regeringer, som sjældent holdt ord omkring faktisk eftergivelse, og som ikke foreslog gennemgribende ændringer i det internationale gældssystem. Kritikken var altså, at de regerings-indledte gældseftergivelser kun forholdte sig til gældens symptomer, ikke dens årsager.

Jubilee-kampagnerne har eksplicit genbesøgt den oprindelige forbindelse mellem gæld og slaveri og beskrevet det internationale gældsforhold som reelt et slaveforhold. Denne diskursivering ændrer afgørende ved det politiske. Gældsætningens moralske retning vendes om, eller måske mindre drastisk formuleret:

Skyldsspørgsmålet og gældssystemet udfordres. 'Eftergivelse' (på engelsk: forgiveness) er et udtryk, der sjældent bruges i kampagnerne, da det implicerer en 'synd' eller 'skyld', som den anden 'tilgiver'. Udtrykket eftergivelse fastholder dermed den ulighed, som gælden ses som udtryk for. Det er afmægtiggørende at forlade sig på andres

velvillighed, og det gentager egentlig bare den ulighed, som gældens indgåelse også er.

Ved at genbeskrive det som slaveri bliver det kreditorerne ikke skyldnerne, der skylder, og der bringes fokus på gældens omkostninger, særligt for de mange, der kun sekundært er skyldnere, fordi deres regering ofte uden deres accept har optaget udlånslån, men som bærer de sociale omkostninger ved dens tilbagebetaling.

V

En anden 'genbeskrivelse' af gældsposter fandt sted som et ekko af Jin Shengtans afbrænding for 400. år siden; et ekko der demonstrerer glæden ved gældsfrigørelsen over tid samt de nye almengjorte gældsforhold.

I maj 2014 besatte en gruppe chilenske studerende Universidad del Mar i protest mod universitetets profitering af de studerende. Der var allerede en officiel undersøgelse i gang af dette og flere andre universiteters udlånspraksis overfor de studerende, og de studerende krævede et stop for ågerrenter på studielån og for fri uddannelse. I ly af protesten stjal aktivisten Francisco Tapia, kendt som 'papas fritas' (pomfritter), en bunke gældspapirer fra universitetets administration, hvorefter han brændte dem. 500 millioner dollars værd af gældsbeviser gik op i røg, askebunken blev udstillet på et kunstmuseum og siden konfiskeret af politiet. Da universitetets administration er papir- og ikke computerbaseret, forventes det umuligt at inddrive gælden fra de studerende, hvorved uddannelse for disse studerende de facto blev, som chilensk lovgivning formelt tilsiger, gratis.

Tapia offentliggjorde sin befrielsesaktion på en video, hvor han bl.a. sagde: "Det er ovre, det er slut. Du behøver ikke betale én mere peso tilbage. Vi er nødt til at smide frygten af os, frygten for at blive betragtet som kriminelle, fordi vi er fattige. Jeg er ligesom jer, jeg lever et lorteliv, og jeg lever det dag efter dag. Dette er min kærlighedsgerning for jer."

Kærlighedsgerningen er ikke kun at brænde gældsbeviserne, tage byrden af folks skuldre, at slette den økonomiske gæld, men det er også at sige: 'Nu behøver den økonomiske gæld ikke længere at tynde jer. I behøver ikke længere skamme jer over at skyldte penge til fremmede. Nu kan I koncentrere jer om alle de sociale og moralske gældsposter, I skylder jeres familie, venner, kærester, samfundet, kloden. Jeg sætter jer fri til at betale jeres egentlige gæld.' Når nogen siger: 'Jeg skylder ikke nogen noget', så ved vi, at det er en strategisk legitimering af at unddrage sig sine (ofte skattemæssige) forpligtelser. Den absolut gældsfrie er den absolut ensomme. Men at blive sat økonomisk gældsfri – så man i dette tilfælde ikke behøver droppe ud og få et ufaglært arbejde for evigt – for så at kunne koncentrere sig om at betale virkeligt tilbage, det er frihed for et menneske bevidst om sine sociale forpligtelser, forbundethed og ansvar.

Gældsfrigørelsen, den symbolske eller reelle afbrænding af gældsbeviser, er, som magthavere altid har vidst, lig en revolution, en kærlig revolution i Tapias udlæsning idet, det er afsværgelsen af fortidens tyngende gæld til fordel for fremtidens (kredit)muligheder.

Mikkel Thorup er lektor i idéhistorie ved Aarhus Universitet.